

OBRAZI

JANEZ TRDINA

(Ob dvanajstem in poslednjem zvezku njegovega zbranega dela)

Janeza Trdino imam rad od tistega dne, ko sem prebiral v prvih šolskih berilih njegov Cvetnik, Velikane, Gospodično in Rajsko ptico. Ko mi je prišla nekaj let kasneje pod roko Schwentnerjeva izdaja Zbranih spisov, se je pogled na njegovo delo razmaknil. Ob Kresni noči sem najprej spoznal, da je svet bajnih bitij le eden izmed elementov Trdinovega dela, s katerim gre vzporedno in ga kmalu celo preraste z žlahtno ironijo in tudi s trpko satiro prepletena podoba sveta, kakršen je. Do dna pa sem prišel Trdini šele ob tistih večerih, ko mi je v Bachovih huzarjih in še pozneje v prvem zapisu Spominov z odprto besedo pripovedoval o svojem času in o sebi, o svojih pogledih na družbo in na boje z njo, o narodu in demokraciji, o veri in cerkvi, o jeziku in književnosti.

Vse te Trdinove misli in pogledi nam morajo biti blizu, če hočemo prav razumeti ne le tista leta, v katerih je njegovo delo nastajalo, temveč tudi njegovo delo samo. Zato bo prav, če bodo prepleteni zlasti prvi odstavki na teh straneh s tistimi Trdinovimi besedami, ki še danes veljajo, pa tudi z nekaterimi od tistih, ki jim je treba zapisati opombo na rob.

1

Gotovo bi ne bilo prav, ko bi odrekali revolucijskemu letu 1848 pomemben delež pri oblikovanju značaja in miselnosti mladega, v marsikaterem pogledu še ne prav uravnovešenega ljubljanskega srednješolca. Še veliko bolj razveseljivo pa je, da je bila vsaj ena črta njegovega karakterja živa že pred to zgodovinsko prelomnico, in to prav tista črta, ki je za Trdino zrelih let najbolj značilna: njegova zavest, da je sin naroda, ki ima po vseh naravnih postavah pravico do enakovrednega mesta v družbi narodov; iz tega pa raste že druga črta njegovega značaja, trda in neizprosna zahteva po demokraciji, po spoštovanju človekovega svobodnega mnenja.

To misel je vzbudilo v še nedoraslem fantiču že domače okolje, ki ga je Trdina pozneje takole popisal: »Politično mišljenje je bilo v Mengšu v vseh kmetiških hišah, moglo bi se reči, ultrademokratično. Nikjer na Slovenskem nisem našel ljudi, ki bi gospodo tako strastno in korenito sovražili kakor Mengšani. To pride od tod, ker so bili kmetje v stare čase krvavo zatirani. Ob času tridesetletne vojne zapodil je mengeški graščak vse podložne kmete po svetu.«

»O Kranjcih in kranjski zemlji,« pripoveduje ob drugi priložnosti, »so govorili naši kmetje vselej z nekakim ponosom. Slovenije pa ni poznal nihče, še po imenu ne.«

Ko je sklepal malo pred smrtjo svoje račune in se je spominjal korenin, iz katerih je zrasla njegova miselnost zrelih let, je Trdina pol šegavo, pol ponosno zapisal: »S sedmim letom sem bil že cel demokrat... V drugi šoli

sem že vedel, da se imenuje naš narod pravilno slovenski, ne pa kranjski, in jel sem se čutiti s ponosom za Slovence.»

Še veliko primerov bi lahko našli, ki z živimi barvami kažejo Trdinovo podobo iz njegove učne dobe. Eden, gotovo ne najmanj zanimiv, je petošolska naloga, napisana »pred prekucijo« s tako jezo na vse narodne sovražnike, da ga je moral spriči nje celo domoljubni profesor Martinak posvariti, kajti »utegnili bi me dati v vojske ali zapreti itd.«

Tako je bil Trdina eden tistih redkih naših ljudi, posebej še med komaj dozorelimi študenti, ki ni nepripravljen dočakal marčnih dogodkov. Ni bilo treba, da bi »prekucija« budila v njem narodnostno in demokratično zavest; bil je na vse to tako pripravljen, da je sprejel dogodke kot naravne in nujne posledice razvoja, bil pa je že celo tako zrel, da je mogel kritično in tudi že z ironijo spremljati vse, kar se je zlasti na ljubljanskih ulicah tiste dni dogajalo: »Ljubljančani se od kraja niso dosti brigali za ustavo. Bili so srečni, da so dobili narodno stražo, da so se mogli zdaj i odrasli možje igrati vojske.« Zgodbe o teh »narodnih stražah«, ki jih je Trdina s hudomušno, pa tudi bolečo ironijo vpletel v svoje memoarske spise, kažejo z živo podobo neboljšenost naših razmer na tej odločilni prelomnici.

Odkritosrčnemu analitiku sveta, družbe in tudi sebe pa ni dalo, da bi pozneje ne pokazal tudi na človeško slabost, ki je njega samega obšla ob tistih dogodkih. Če prebiramo danes nekatere odstavke v njegovi mladostni Zgodovini, pa tudi nekatere dopise, ki jih je pošiljal časnikom v tistih mesecih iz domače vasi, nas začudi, da ta pozneje (in celo že prej!) tako glasni gromovnik zoper grajsko oblast in vse ostanke fevdalizma — na nekakšen skoraj nerazumljiv način obsoja kmečke puntarje ali celo zagovarja pravice graščakov do odškodovanja. Te odstavke, v katerih po pisateljevih besedah »opazuje bralec veliko konservativnost in nejevoljo zoper rogovileže«, je narekoval Trdini po njegovem lastnem priznanju spomin na Radoslavo, grajsko gospodično, v katero je bil leta in leta zaverovan... S Trdino je bilo pač tako: rad se je pohvalil s svojimi trdnimi pogledi na svet, pa tudi o svojih spodrsrljajih se ni bal govoriti.

Čas se je kmalu spremenil, Trdina pa je ostal Trdina. Potemtakem je razumljivo, da ta za svobodne dni rojeni človek ni mogel speljati svojih življenjskih tokov v mračnem desetletju Bachovega absolutizma, ki ga je zatekel že na dunajski univerzi in ga spremljal skozi dober del njegovega kratkega profesorskega službovanja.

»Doba je bila tožna, ali jako zanimiva!« je zapisal v uvodu h knjigi, v kateri je razgrnil podobo takratnih razmer in ljudi. Ves državni sistem je bil zgrajen na nezaupanju, ki je vabil k medsebojnemu sumničanju, zalezovanju in ovajanju. Ta nenapisana, pa zvesto izvajana načela so se vgnezdila zelo zgodaj tudi tam, kjer so najlaže zastrupljala zrak in kjer je bilo Trdini odmerjeno delo, v šoli: »Med učenci je nehala vsaka ljubezen, prijaznost, zaupanje, odkritosrčnost, vsaka moralna vez... Otroci so se demoralizirali sistematično.«

Kakšen prepad med tako bedno stvarnostjo in med svetlim programom, ki si ga je začrtal mladi demokrat že na dunajskem vseučilišču: »Nakanil sem, seznaniti mladino z vsemi pojmi politične in vsake druge svobode, vcepiti ji sovražstvo zoper narodno zatiranje in naše zatiralce. V historiji bom govoril brez straha celo resnico... odpravil bom denunciranje... napadal

bom brez milosti na očitno praznoverje, na dušni mrak in pogubne mračnjake... kajti sem smatral vedno za najgršo sramoto, govoriti in delati zoper vest in prepričanje...»

»...Prašal sem se velikokrat, kako bi in kako boš učil ti? Odgovarjal sem si čedalje bolj jasno in trdno, da vsekakor po potrebah našega veka, v idejah devetnajstega stoletja... Oznanjeval in zasajal bom v mlada srca slovanški patriotizem o vsaki priliki, z vsemi mogočimi dokazi, budili in pripomočki. Srčna žila mojih naukov bo domoljubje...»

V Varaždinu, kjer mu je bilo določeno prvo službeno mesto, kajti »v domovini zame ni bilo kruha, zato ker sem jo ljubil«, je ostal tem nazorom ne le zvest, temveč jih je še poglobil; prav v tistih letih, ko si je vlada prizadevala, da bi nemški avstrijski narodi pozabili celo na svojo govorico, je Trdina takole razmišljal: »V Avstriji Slovani domovine nimamo, ali me tolaži, da morem kot učitelj zbujati mladi rod, da zaželi domovine, da se pripravlja, zanjo se potegovati in bojevati...»

Z narodnostnega zrelišča je presojal ta odločni, pa vendar tolerantni liberalec tudi eno najbolj ranljivih vprašanje tistega časa, vprašanje religije in Cerkve. Zato je razumljivo in tudi opravičljivo, če je zapisal kdaj pa kdaj tudi besede, ki se ostro bijejo z njegovim temperamentom in tudi z marsikatero sodbo, ki jo je povedal prej ali pozneje. Ko je šlo na primer za to, da bi privabil duhovščino k skupnemu boju za domačo govorico v šoli, si ni pomišljal zapisati, da je »katoliška cerkev naša narodna cerkev«. Da je šlo pri takih izjavah le za koncesije, ki naj bi obrodile za vse Slovence dober sad, priča vrsta drugačnih pogledov Janeza Trdine. Že kot osmošolec je zapisal v svoji Zgodovini besede, na katere se je še malo pred smrtjo ponosno skliceval: »Jaz mislim to, da nam je prišla v deželo s krščansko vero obenem politična in narodna sužnost... Nemški duhovniki so bili tudi politični agenti in vohuni bavorske vlade, ki je širila krščanstvo med Slovenci samo iz političnih namenov.«

Da, tudi diplomat je bil ta sicer tako robato odkritosrčni mož; žal pa za svojo osebno korist tega daru ni znal porabiti. Od tod njegova življenjska tragedija, ki jo je doživel nekaj let kasneje na Reki, njegovi spori z mračnjaki in nasilneži, zaradi katerih je moral po trinajstih letih dela na gimnaziji — v pokoj. Zanimivo je, da se je začel njegov spor z ravnateljem reške gimnazije tisti dan, ko mu je ravnatelj sporočil vladno namero, da bi imenovala Trdino za ravnatelja varaždinske ali osiješke gimnazije. Trdina je to »častno ponudbo« ponosno zavrnil: »Taka služba je policijska, jaz pa sem se izučil za profesorja, ne pa za policijskega uradnika.«

Kmalu za tem so se spori zaostriili. Ne le Trdinovi memoari, tudi mnogi drugi viri nam govorijo, od kod so potekali, Trdinovi učenci so jih zapisali v zaupnici svojemu učitelju z zelo preprostimi in nič manj jasnimi besedami; zapisali so, da jim je Trdina govoril »slobodne rieči iz slobodne duše svoje«.

Nad vse lepo je, pa nič manj presenetljivo obenem, da je ohranil Trdina spričo vseh grenkih preizkušenj prav do zadnje ure ne le svetlo in toplo vero v napredek, temveč celo — zaupanje v človeka. Prav malo pred smrtjo je zapisal v enem izmed pisem, ki jih poznamo zdaj pod naslovom Moje življenje: »Navdušenje za politični in vsak drug napredek, za demokratska načela, za humanizem, se posebno pa za slovenstvo in za slovanstvo, mi gori v prsih z isto silo kakor pred petdesetimi leti.« Se bolj zanimiva pa je Trdi-

nova sodba o Ivanu Cankarju, zapisana še nekaj kasneje: »Gospod Cankar je odličen talent, kakoršnih je malo v slovenski inteligenciji. Jaz njegovega pesimizma ne odobravam, ali ga razumem. Nadejam se, da bo krenil sčasoma na drugo pot, ko bo spoznal, da ljudje vendarle niso tako zavrženi in hudobni, kakor mu jih riše njegova prebujena mečta. Jaz starec sem uverjen navzlic vsem bridkim izkušnjam, da imajo sploh mnogo več dobrih nego slabih svojstev. Do tega spoznanja pride gotovo še tudi naš ženifalni Cankar.«

2

Med slovenskimi pisatelji bi skoraj ne našli še koga, ki bi bil tako izviren in svojevrsten v motiviki in v slogu kakor Janez Trdina. Kdor bi hotel ob književnih vzorih, ki so šli bodisi v šolskih bodisi v zrelih letih skozi njegove roke, iskati sledov evropskih mojstrov in literarnih tokov v njegovem delu, bi segel skorajda v prazno. Kljub temu pa je zelo zanimivo, ne toliko za nastanek in oceno Trdinovih spisov, pač pa za oblikovanje njegovega umetnostnega nazora in splošnega pogleda na svet, če pregledamo imena avtorjev in del, ki jih je rad prebiral ali zavračal v posameznih obdobjih svojega življenja.

Verjetno je bila kriva učna metoda, ki je čez mero vsiljevala šolarjem latinske klasike, da so se mu ravno nekateri od teh zgodaj uprli. Ob Ciceronu na primer je zapisal: »Ne morem povedati, kak dolgčas mi je delat ta jezični dohtar s svojimi po šoli smrdečimi, pedantičnimi 'dokazi', s puhlim patosom in praznim gobeždanjem.« Tej mladostni sodbi je profesor Trdina pozneje sicer zapisal na rob »to grajanje se mi ne zdi pravično«, mladi študent pa jo je zapisal vendarle iz srca, tako kot je takrat iz srca sovražil Horacija, ker se je »dičil z ukradenim grškim perjem« in »lizal po pasje s krvjo svojih rojakov zamazane noge Oktaviana Avgusta«. Zato pa sta se z Valjavcem toliko bolj smejala drugemu antičnemu mojstru, »spisom burkastega Lukiana«, najbolj pa je užival v dunajskih letih ob branju »nebeško lepega in peklensko hudobnega Aristofana«, ki ga je poznal po nekaterih delih že tudi iz šole, pa ga kajpada že takrat ni dolgočasil.

Iz nekaterih sodb govori zdaj zmedeni, skoraj do roba verske zamaknjenosti pripeljani pubertetnik, zdaj spet tisti »starokopitni šolmašter«, kot ga je ob vsej hvali imenoval Cankar. Tako je pisal, da iz Voltairovih »kosmatih satir zija preočitno nekaka hudičeva hudobija«, da se mu je »studil razuzdani Schlegel« in »celo nič« mu »tudi nista ugajala po drugem branju Goethejeva ‚German in Dora‘«. O Voltairu je pozneje, ko je »spoznal njegov ogromni genij«, mnenje spremenil, za Goetheja pa se ni nikoli posebno ogrel in vselej je veliko bolj cenil Schillerja, »prvaka vseh nemških pisateljev«.

Marsikdaj pa je tudi že v zgodnjih letih zadela njegova sodba v črno. Veliko bolj kot Tasso, Dante in Ariost ga je mikal španski vitez Don Kihot, mnogo prijetnih ur mu je dal študij staroindijske književnosti, predvsem pa ga je očaral Shakespeare: »To pa pomnim dobro, da mi ni prišel iz rok v šesti in sedmi šoli božestveni edini Shakespeare. Ta ni le vir, ampak cel ocean velikih in lepih misli na resno in šaljivo plat... Človek bi moral ljubiti in spoštovati Angličane že zaradi tega edinega pesnika... Takrat mi je imponirala najbolj njegova univerzalnost in objektivnost...«

Se marsikatero delo ga je navdušilo v dolgih letih njegovih študij in marsikatero ga je odvrnilo; dolgo vrsto opomb, ki jih je pisal svojemu prebiranju na rob, pa je sklenil z besedami, ki poveljujejo slovansko književnost: »Bolj nego Schillerja in Rousseauja, Shakespeara in Goetheja, Cervantesa in Danteja čislam in častim, ljubim in obožavam jaz nesrečnega Franceta Prešerna in skromnega prebivalca Jasne poljane, srečnega Rusa Leva Tolstoj. Ta dva naša vzornika dokazujeta, da je naš narod že do zdaj silno napredoval in nam dajeta trdno poročstvo in verno jamstvo, da ga čaka še veliko večja, svetlejša in slavnnejša bodočnost.«

Res je Trdina Prešerna že zelo zgodaj oboževal in res je tudi, da ga je že v svojem mladostnem Pretresu slovenskih pesnikov prav ocenil; vendar se zdi, da je svojo vlogo pri tem, kako je »povrnil Prešernu slavo, ki mu gre, da je naš največji pesnik«, le nekoliko precenjeval. Že v istem mladostnem spisu je namreč krepko povzdignil tudi Koseskega, ne le nad vse pesniške sopotnike tistega časa, temveč v nekaterih pogledih tudi nad Prešerna! »Prvi pesnik Novic je brez dvombe Koseski... Kar zadene pesniško vrednost samo na sebi, ne moremo sicer Koseskega pevcu Sonetnega venca in Krsta pri Savici predpostaviti..., pa kar zadene jezik pesmi, kar zadene lepoznanstvo celega sestavka, kar red misli in smislov, moramo pa brez pomišljanja Koseskega prvega slovenskega pisatelja imenovati in ga tudi po tej plati nad Prešerna povzdigniti... Videli smo tu prekrasen razcvet svoje materinščine, videli neskončno visokost, krepost in lepoto svojega jezika.«

Še večkrat je Trdina patetično razmišljal o Koseskem in v istem stavku, ko je pripovedoval o tem, kako ga je prevzel Prešernov Krst pri Savici, je brez zadrege priznal, da ga je pa še bolj navdušila — Koseskega Začarana puška! Svoji sodbi, da »ne stoji niže kot Schiller, Chamisso, Deržavin in sploh poeti, katere je tako srečno in umetno pretolmačil nam Slovencem«, je pozneje sicer res zapisal na rob »Ha ha ha!«, še v predsmrtnih pisemih doktorju Dergancu pa znova piše, da je posebno rad čital Koseskega »zvonke in gladke distihe, ki so se mi zdeli, in to po pravici, mnogo lepši od Prešernovih«. Res je imel v mislih samo prvo dobo njegovega dela (do leta 1850), za tisti čas pa je vselej štel Koseskega »v prvo vrsto slovenskih pesnikov« in je bil »popolnoma uverjen, da ga bo genij našega naroda..., postavil zopet za vselej na tisto mesto, katero si je pošteno zaslužil« — na mesto, s katerega ga je vrgel Fran Levstik.

Čudno je, pa je vendar res: glasna retorika, v katero je ovijal Koseski svoje verzke in domoljubni pripev teh verzov sta od začetka do konca branila Trdini, da bi dobojeval v sebi pravdo med njim in Prešernom.

3

Domala vse te svoje misli, poglede na svet ter sodbe o družbi, o človeku in o sebi je razgrnil Janez Trdina v svojih široko zasnovanih memoarskih spisih. Z njimi je odprl v naši književnosti novo, v taki obliki še skoraj neznano literarno zvrst; z njo je svoje pisateljevanje že v otroški dobi začel, z memoari se je ukvarjal v zrelih letih in z avtobiografskimi pismi je sklenil svoje delo nekaj tednov pred smrtjo.

Bralca, ki skrbno spremlja ta poglavja Trdinovega dela, ki prebira najprej njegove mladostne zapiske, potem Spomine, napisane po prezgodnji upokojitvi in natisnjene šele v naših dneh, pa spet Hrvaške spomine ter Bachove huzarje in nazadnje Moje življenje, ki ga je pisal Trdina v tako pozni jeseni, da je videl natisnjena le še prva poglavja v Zvonu — takega zvestega bralca bo pogosto utrujalo ponavljanje istih zgodb in dogodkov, od katerih bo na to ali ono celo po štirikrat naletel. Vprašal se bo prav gotovo, zakaj je Trdina tolikokrat zastavil pero od začetka in zakaj ni že prve redakcije končal in pripravil za objavo? Čudil pa se bo nemara tudi, ko bo naletel pri sicer istih zgodbah in poročilih na tako različne razplete ali na včasih tudi bistveno spremenjene, po navadi bolj ugodne črte v značajih pisateljevih življenjskih sopotnikov.

Na prvo vprašanje je zapisal zanesljiv odgovor že Janez Logar, urednik nove izdaje Trdinovega Zbranega dela, ki je vso stvar takole razložil: »V naši kulturni, politični in gospodarski zaostalosti, v naši ožini je iskati vzroka, zakaj je Trdina svoje spomine koncipiral kar štirikrat in zakaj nobeden teh tekstov ni dozorel do tiste popolnosti, zaokroženosti in sočnosti, kot bi lahko, če bi bilo odvisno samo od pisateljeve volje in njegove iskrenosti in resnicoljubnosti.«

Iz teh besed že tudi lahko sledimo drugemu razlogu, zakaj je pisatelj svojim memoarom pozneje tako rad nakrhal ostrino: Spomini, to se pravi prva redakcija, je obležala v založnikovih predalih; ko so bili natisnjeni Bachovi huzarji, ni bilo zaželeno, da bi bila taka tudi snov drugega zvezka Zbranih spisov; recenzenti knjigi niso bili posebno naklonjeni; celo Cankar se je izognil sodbi tako, da je v kritiki Bachovih huzarjev pletel vence Trdinovim bajkam, o knjigi sami pa ni rekel nobene besede. Že sama želja, da bi vsi ti memoari ne bili napisani le za olajšanje vesti, je zahtevala marsikatero, pa četudi ne bistveno koncesijo založniku, kritiki, družbi. Celotno vrsto takih primerov bi mogli navesti; niso toliko važne tiste drobne variante v posameznih zgodbah, ki jih je vpletal pisatelj, na primer tista o »izpitu« za »Bildungsverein«, bolj čudno je, zakaj je na primer v Bachovih huzarjih zapisal, da se je »že prvi mesec v Varaždinu prav udobno ustanovil in privadil«, ko beremo v prvih Spominih vse drugačno poročilo ne le o prvem mesecu, temveč o celem polletju! Še bolj preseneča, da so narisane podobe varaždinskega ravnatelja in profesorjev skoraj vseskozi svetlo, medtem ko so imele prej marsikatero pego. In tako dalje.

Kljub takim opombam pa kajpada velja, da so vsi Trdinovi memoarski spisi redek primer pogumnega, odkritosrčnega pisanja, dragocena in stvarna podoba dobe in razmer v letih Bachovega policijskega režima, pa tudi let pred njegovim nastopom in potem; noben roman in nobena zgodovinska študija ne iz tistih ne iz poznejših dni je še ni s tako naravnimi barvami in tako plastično upodobila.

Trdina je zapisal tudi vse tisto, kar je vedel, da drugi v svojih avtobiografijah opuščajo. »Moj namen je,« pravi že v prvi varianti Spominov, »pokazati bralcu (NB če bodo knjižice katerega našle), pravo podobo samega sebe in drugih, s katerimi sem občil, da se vidi, kaj smo delali, s čim se zanimali, kako grešili, kako se pehalj bodi na dobro ali na slabo plat.«

Za vse Trdinove avtobiografske spise veljajo te besede, najbolj pa vendarle za tiste, v katerih so bile zapisane. Prav zaradi tega bodo morebiti prav

prvi Spomini, čeprav so manj literarno gojeni in napisani v manj izbrušenem slogu, ohranili že zaradi svoje, če lahko tako rečemo, brezobzirne odkritosti, najbolj trdno svojo veljavo tudi še v prihodnjih dobah.

Trdina sam je prav dobro vedel, da »niso te bukve ne katekizem ne kaka pobožna čitanka, ampak popis resničnih zgodb iz človeškega življenja«, zato »ne more biti drugače, nego da se pripoveduje mnogo grdega, napačnega in sramotnega«. Mislil je tudi, da piše za ljudi, ki jih bodo prebirali s kritičnim razumom, kajti za »kmete in nezrelo mladino moje knjige tako niso pisane«.

Trdina se je nad marsičem, kar je srečal na svojih poteh kot študent in profesor, hudo zgražal, kdaj celo bolj, kakor je bilo potrebno. Prav ta črta v njegovih samoizpovedih je nagnila Cankarja, ki je menda edini bral rokopis prvih Spominov, da je zapisal k svoji sicer zelo ugodni sodbi tudi opombo: »Ali kazi ga, da nikoli ne more zatajiti starokopitnega šolmaštra, ki hodi po svetu in ponuja lepe nauke kakor Ribničan rešeta.« Ta moralna občutljivost, ki je tesnila v erotičnem pogledu malo kasno dozorelega moža, pa ga ni ovirala, da ne bi pri vsem odporu do podobe sveta, kakršna se mu je kazala, te podobe na vso moč odkrito in podrobno, včasih že kar naivno podrobno in naivno odkrito popisoval, tako da je v nekaterih odstavkih obilo komičnih momentov prav zaradi presenetljive resnosti, s katero je Trdina nekatere delikatne reči opisal.

Če gledamo danes na take odlomke v njegovih memoarih in upoštevamo, v kakšnih časih so bili napisani in celo objavljeni, in če hočemo biti le malo pravični, se ne smemo preveč čuditi, da so naleteli tudi na odpor. Ta se je razplamtel posebno takrat, ko je objavil Slovan Trdinovo popisovanje npravnosti pri Slavoncih: upepelil je Trdinovo delo, in ko bi se urednika liberalne revije ne uklonila pritisku katoliške desnice, bi upepelil tudi njuno revijo.

Res je, kar je zapisal urednik Zbranega dela: »Trdinovi Spomini so svojevrsten dokument dobe in človeka, dokument, kakršnih ima naše slovstvo malo.«

Trdinovi memoari pa so tudi sicer svojevrstno, res še ne do kraja izbrušeno, pa vendar lepo in tehtno literarno delo.

(Konec sledi.)

Dušan Moravec

ZEMLJA NA ZAHODU

Knjigo Stanka Vuka Zemlja na zahodu* sta pripravila Milko Matičetov in Lino Legiša že leta 1954. Legiša je napisal obširen uvod. Tragično zgodbo Stanka Vuka zaključuje z besedami: »Ni mu bilo dano, da bi dognal svoje nemajhne pisateljske načrte... V njih in v številnih poskusih kakor v lepih in bogatih pismih... je ohranjena dediščina žive in tople človečnosti in pristrčne lirične umetnosti...«

Samo o človeku Stanku Vuku bi rad nekaj povedal, dasi je Legiša kar dobro podal njegovo rast in okolje. Navedel je stike in vplive tako, da so omenjene vsaj nekatere črte in silnice političnega življenja v letih 1930—1940 na Goriškem in Tržaškem. Zdi se, da bodo literarni zgodovinarji zopet pre-

* Stanko Vuk, Zemlja na zahodu. Založba Lipa. Koper 1959.